

Znárodnění: Anglo-iránská ropná společnost, 1951

Británie vs. Írán

Edward Henniker-Major*

Abstrakt: Tato práce se zabývá historií britské firmy Anglo-Iranian Oil Company (AIOC) a zaměřuje se na události spojené s íránským znárodněním aktiv AIOC v květnu 1951. Během daného období se Britové nedokázali vyrovnat s úpadkem svého imperiálního impéria a nedokázali ocenit sílu lidového odporu vůči jejich kontrole nad ropným průmyslem v Íránu. AIOC se zdráhala vyhovět íránským požadavkům na spravedlivější ropné uspořádání, což Íráncům nedalo jinou možnost než znárodnění. Tato esej zkoumá důvody a motivace znárodnění a analyzuje, zda byla cesta zvolená íránskou vládou etická. Práce dochází k závěru, že britské chování bylo neústupné, zastaralé a neupřímné, což vyprovokovalo íránské požadavky a nakonec vedlo ke znárodnění ropného průmyslu v Íránu.

Zavedení

Britské zapojení do íránského ropného průmyslu začalo v roce 1901, kdy William Knox D'Arcy získal 60letou koncesi na výhradní právo na vyhledávání ropy v celé zemi. Do roku 1908 byla ropa objevena a krátce nato byla založena Anglo-Iranian Oil Company (AIOC).¹ V roce 1933 se AIOC dohodla s íránským šáhem na nové 60leté koncesi, která zachovala výhradní právo společnosti provádět ropné operace v určených oblastech. V praxi to znamenalo, že společnost kontrolovala veškerou ropu v Íránu.

Po druhé světové válce AIOC rychle rozšířila produkci a investice, aby uspokojila rostoucí celosvětovou poptávku po ropě.

*

Edward Henniker-Major je Brit a vystudoval historii na Univerzitě v... East Anglia v Norwichi a magisterský titul v oboru impérií, kolonialismu a globalizace na London School of Economics. Edward v současné době pracuje v historickém výzkumu na University of East Anglia.

¹

Původně se firma jmenovala Anglo-Persian Oil Company, ale v roce 1935 na žádost šáha změnila svůj název na Anglo-Iranian Oil Company. V roce 1954 se stala British Petroleum. V celém tomto dokumentu je firma označována jako Anglo-Iranian Oil Company (AIOC).

Institut sedmi pilířů

Morální centy, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

V roce 1950 se Írán díky aktivitám AIOC stal nesmírně důležitým pro globální ropný průmysl. Byl druhým největším vývozcem ropy a disponoval třetími největšími zásobami ropy a v Abadánu měla AIOC největší rafinerii na světě.² Mezi lety 1930 a 1950 vzrostl zisk společnosti před zdaněním z přibližně 6,5 milionu liber na téměř 85 milionů liber, což přineslo velké částky příjmů, které však byly neúměrně rozděleny, britské pokladně, akcionářům společnosti a íránské vládě. Koncem 40. let 20. století byla AIOC největším zahraničním investorem v Íránu a jejich zaměstnanců a dodavatelů bylo přibližně 80 000. Rafinerie v Abadánu byla také největší samostatnou britskou zahraniční investicí a představovala zdroj

obrovská národní hrdost.³

Po druhé světové válce se nacionalismus a demokracie staly důležitými prvky íránské politiky. Nacionalisté požadovali revizi koncesní dohody s cílem zvýšit licenční poplatky a zlepšit podmínky íránských pracovníků. Koncem 40. let 20. století již Íránci nebyli ochotni tolerovat nízké mzdy, špatné bydlení a odmítání společnosti školit a povyšovat místní obyvatele na kvalifikovanější pracovní místa, která byla obecně monopolizována Brity.⁴ Britští zaměstnanci se těšili luxusním podmínkám, zatímco AIOC (Americká ropná společnost) udržovala své íránské pracovníky segregované, často ve slumech. Britové se velmi zdráhali oslabit svou monopolní kontrolu nad ropným průmyslem, a proto nechtěli, aby Íránci zastávali vyšší pozice ve společnosti. Bylo také zřejmé, že AIOC se s íránskou vládou nespravedlivě dělila o své obrovské zisky. V důsledku těchto nespravedlností Íránci požadovali lepší podmínky.

AIOC a britská vláda však byly odhodlány udržet si své výhodné postavení v Íránu. Společnost poskytovala obrovské zisky a chránila širší britské ekonomické a strategické zájmy.

Vláda Jeho Veličenstva (HMG) se také zdráhala uklidnit Íránce ze strachu, že by to mohlo podpořit nacionalistické aspirace v jiných regionech, kde měla Británie zájmy. AIOC a HMG se tak zoufale snažily udržet si kontrolu nad ropným průmyslem a přitom nedokázaly ocenit íránské požadavky. Podle Williama Rogera Louise se společnost „prokazovala jako anachronismus“.⁵ Byla to zastaralý pozůstatek imperiální moci a potřebovala reformu v rychle se měnícím politickém prostředí. Nabídky AIOC na reformu však byly příliš omezené a příliš pomalé. Íránci poté

---

² E. Abrahamian, „Povražděný převrat v Íránu v roce 1953“, Science & Society, sv. 65, č. 2 (léto 2001), s. 185 J.

³ Bamberg, Historie Britské ropné společnosti, sv. 2, The Anglo Iranian Roky 1938-1954 (Cambridge, 1994), s. 513 M. Elm,

⁴ Ropa, moc a principy Íránské ropné znárodnění a jeho následky (New York, 1992), s. 49

⁵ Wm. R. Louis, Britské impérium na Blízkém východě 1945-1951 Arabský nacionalismus, Spojené státy a poválečný imperialismus (Oxford, 1984), s. 648

neúspěšná jednání s Brity, oficiálně znárodnila ropu a aktiva AIOC 1. května 1951.

Ačkoliv íránské znárodnění ropného průmyslu trvalo jen krátko, poskytuje zajímavý vhled do etiky znárodnění. Na jedné straně Íránci to považovali za legitimní reakci na chamtivý kolonialismus a na druhé straně to Britové považovali za urážku práv soukromého vlastnictví, urážku posvátnosti smluv a Íránce považovali za nevďěčné a chamtivé.

Tato práce se zaměřuje na důvody, které vedly k znárodnění íránského ropného průmyslu. Zaměří se na postoje, které stály za britskou a íránskou motivací, a analyzuje otázku kompenzací. Tato esej se bude snažit... očistit íránské činy a odsoudit britské chování jako neupřímné, imperialistické a zastaralé.

Přehled krize znárodnování

Íránský ropný průmysl byl nesmírně důležitý pro AIOC, britskou a íránskou ekonomiku a pro širší západní ekonomické, strategické a politické zájmy. Do roku 1949 poskytla AIOC britské pokladně 26 milionů liber na daních a 92 milionů liber v devizách a se slevou dodávala 85 procent paliv potřebných britským námořnictvem.

⁶ Íránská ropa

přímo poskytovala AIOC 75 až 80 procent jejího ročního zisku a společnost mohla bezplatně využívat obrovské množství ropy ve svých operacích.

Zisky z íránské ropy také hrály klíčovou roli ve financování společnosti operace mimo Írán.

AIOC byla také důležitá pro ekonomickou nezávislost Británie a Evropy. Produkce ropy AIOC vzrostla ze 16,8 milionu tun v roce 1945 na 31,75 milionu tun v roce 1950.8 V případě ztráty této produkce,

Evropa by musela nést dodatečný poplatek za ropu ve výši 700 000 000 liber.

To by poškodilo evropské hospodářské oživení po zkáze druhé světové války. Navíc by to neúměrně zasáhlo Británii kvůli její závislosti na globálním obchodu. Ten se silně spoléhal na dolar a měnové příjmy z íránské ropy, které zásadně přispívaly k britskému hospodářství.

platební bilance.¹⁰

⁶ E. Abrahamian, „Pověšší převrat v Íránu v roce 1953“, Věda a společnost, s. 185 Tamtéž;

⁷ M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 53 a s. 107; N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951, disertační práce (Univerzita v Yorku, 2010), s. 30. S. Marsh, „Anglo-americká diplomacie v

⁸ oblasti ropy: Nadnárodní ropa a íránská ropa“

Krize, 1951-53, Současné britské dějiny, 21:1 (únor 2007), s. 28 Tamtéž.

⁹

¹⁰ S. Onslow, „Bojové linie o Suez“: Abadánská krize v roce 1951 a vznik

Kromě toho byly příjmy z ropy pro íránskou ekonomiku životně důležité. Představovaly více než 50 procent íránských devizových příjmů, což byla třetina celkových příjmů, a umožňovaly íránské vládě získávat úvěrový kapitál. Jakmile však západní geopolitické myšlení začalo dominovat bezvýhodná situace mezi komunistickým blokem a spojenci, začali Britové a Američané z strategického hlediska studené války považovat íránskou ropu za nezbytnou pro posílení íránské obranyschopnosti proti komunismu a byli odhodláni zabránit tomu, aby se tento neocenitelný zdroj dostal pod sovětský vliv. Její Veličenstvo (HMG) považovalo íránskou ozbrojenou radu (AIOC) za zásadní pro íránský hospodářský růst, a proto důležitou pro zmírnění domácí nespokojenosti, zejména ze strany sympatizantů komunistů.

11

S úpadkem evropského kolonialismu po druhé světové válce se však nacionalismus a demokracie staly důležitými prvky íránské politické krajiny. Hlavním problémem pro nacionalisty byla zahraniční kontrola nad ropným průmyslem a v rámci toho měli Íránci obavy ohledně role a propojení AIOC s britskou vládou. Podle akademika Steva Marshe, jelikož HMG získala kontrolní podíl v AIOC před první světovou válkou a začala se významně podílet na politice a rozhodování společnosti, mnozí vnímali firmu jako nástroj širší britské politiky a strategie.

¹² Správce obecných financí amerického ministerstva zahraničí v Íránu Arthur Millspaugh tento názor zopakoval, když poznamenal, že společnost je „ve všech ohledech složkou britské admirality a britské strategické politiky“.¹³

Ačkoli AIOC a její operace byly ekonomicky důležité, byly životně důležité pro udržení prestiže a vlivu Británie na Blízkém východě i mimo něj. Pokud by Britové podlehli nacionalistickým požadavkům a ztratili kontrolu nad íránskou ropou, mělo by to nepříznivý dopad na britské pozice ve vzdálenějších oblastech, protože by to povzbudilo nacionalisty jinde. To platilo zejména pro Suezský průplav, který byl životně důležitý pro britský obchod, ale kde nacionalisté také volali po ukončení šesti desetiletí trvající zahraniční přítomnosti. Pokud by AIOC ztratila kontrolu nad íránským ropným průmyslem, panovaly obavy, že Sovětský svaz by mohl zaplnit vzniklé vakuum a ohrozit další britské sféry vlivu. Není divu, že jeden britský diplomat varoval, že pokud by ropa přestala proudit, „důsledky pro ekonomiku, život a... politickou a strategickou budoucnost širokých oblastí světa musí být dalekosáhlé a mohou být katastrofální“.¹⁴ Vzhledem ke strategickému významu

---

„Suezská skupina“, Contemporary British History, 17:2 (květen 2008), s. 4; S. Marsh

¹¹ „Anglo-americká diplomacie v oblasti ropy“, Contemporary British History, s. 28; S. Marsh „Anglo-americká diplomacie v oblasti ropy“, Contemporary British History, s. 29; S. Marsh „HMG, AIOC a anglo-íránská ropná krize: Na obranu anglo-íránské,

¹² Diplomacy and Statecraft, 12:4 (říjen 2007), s. 149

¹³ Tamtéž, s.

¹⁴ 147 S. Onslow, „Bojové linie o Suez“: Abadánská krize v roce 1951 a formování Suezská skupina“, Současné britské dějiny, s. 5

dodávky íránské ropy Britům, nebylo překvapivé, že nacionalisté zvažovali že společnost zastupovala nejen obchodní zájmy, ale také si myslela, že Írán byl také zneužíván ve prospěch zastaralé imperiální mocenské politiky.

V říjnu 1947 se íránská vláda snažila znovu projednat koncesní dohodu z roku 1933 a obvinila Brity ze samolibosti a koloniální arogance.¹⁵ Íránci chtěli zvýšení licenčních poplatků a požadoval rychlejší postup íránizace aktivit společnosti. Íránizace v podstatě spočívala ve zvýšení zaměstnanosti íránských pracovníků, snížení počtu zahraničních pracovníků a v programu, jehož cílem bylo poskytnout Íráncům lepší postavení a lepší přístup k zaměstnání, bydlení, vzdělání a zdravotní péči.¹⁶ Íránci požadovali podobné urovnání, jaké existovalo mezi venezuelskou vládou a společností Standard Oil, kde se zisky dělily v poměru padesát na padesát. Aby se tyto problémy vyřešily, AIOC v červenci 1949 předběžně dohodla s íránskou vládou Dodatkovou dohodu o ropě. Ta nabízela lepší licenční poplatky, ale nedala Íráncům žádný větší hlas v řízení ani přístup k účetnictví společností.

Národní strana Muhammada Mossadeka to považovala za nevhodné a v Majlisu (íránském parlamentu) se proti tomu postavili. Íránci později odmítli narychlo připravenou nabídku na rozdělení celkového zisku v poměru padesát na padesát s odůvodněním, že AIOC trvala na tom, že dohoda zohledňuje pouze zisky dosažené v Íránu, a nikoli z dceřiných společností. V tomto okamžiku však bylo znárodnění aktiv AIOC a íránské ropy prakticky dokončeno.

Dne 1. května 1951 ratifikoval íránský šáh návrh zákona premiéra Muhammada Mosaddeka o znárodnění íránského majetku AIOC. Íránci obvinili ze znárodnění britskou neústupnost a zdůraznili, že AIOC zneužívala Írán za účelem zisku. Britové naopak obvinili íránské nacionalisty z chamtivosti a nadsázky a zdůraznili úspěchy AIOC v poskytování sociálních dávek a investic, které pocítili i obyčejní Íránci. V naději, že ochrání své cenné zájmy v Íránu, se Její Veličenstvo a Írán (HMG) odvolala k Mezinárodnímu soudnímu dvoru a Organizaci spojených národů. Britská vláda také zvažovala vojenskou reakci na krizi, ale prozatím Její Veličenstvo a AIOC vyvíjely na Íránce ekonomický tlak v naději, že prokáží svou závislost na Britech. AIOC stáhla všechny své tankery a většinu svých zaměstnanců a pohrozila žalobou na každého kupce íránské ropy, zatímco vzájemná závislost mezinárodních ropných společností umožnila Britům udržovat účinnou ropnou blokádu Íránu.¹⁷

---

¹⁵ N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ The Anglo-Iranian Oil Company, Oil Nationalisation and Managerial Response: 1951, disertační práce, s.

¹⁶ 3-4. N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Accounting for power and control: The Anglo-Iranian oil nationalisation of 1951“, Critical Perspectives on Accounting, 23 (2012),

¹⁷ s. 596. S. Marsh „HMG, AIOC a anglo-íránská ropná krize“, Diplomacy and Statecraft,

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Nakonec, bez přílivu ropy, íránská ekonomika začala selhávat. Britové apelovali na Spojené státy a vykreslovali Írán jako nestabilní a pravděpodobně se stanou obětí sil komunismu. V srpnu 1953 CIA s pomocí MI6 zorganizovala převrat s cílem sesadit íránského premiéra. Mosaddek. Šáh nastolil režim, který byl vstřícnější k západním strategickým a ekonomickým potřebám. Konsorcium západních firem nyní vykonávalo manažerskou kontrolu nad provozem a produkcí ropy, čímž ukončilo ropnou krizi. Dědictví britského a amerického vměšování se do vnitřní politiky Íránu však významně přispělo k íránské revoluci v roce 1979.¹⁸ V důsledku toho byla nepopulární Západem podporovaná monarchie nahrazena protizápadní islámskou republikou a pomohlo zasít semínko pro budoucí generace íránských vůdců, aby byly hluboce podezřívavé vůči zahraničním záměrům.

Etika znárodnění

Neshoda mezi britskou a íránskou vládou ohledně toho, kdo je zodpovědný za události, které vedly k znárodnění, je... složitý. V Británii noviny The Times výstižně shrnuly mnoho postojů v britských kruzích: „Vnitřní napětí perské společnosti – způsobené hloupostí, chamtivostí a nedostatkem úsudku vládnoucí třídy – se nyní stalo takovým, že se mu lze vypořádat pouze zrychlením boje proti vnějšímu obětinnému beránkovi – Británii.“¹⁹ Podle tohoto názoru íránští nacionalisté využívali ropnou otázku k získání podpory veřejnosti a k odvrácení pozornosti lidí od potýkající se ekonomiky.

Britové také zdůrazňovali právní otázky a nedotknutelnost smlouvy. Podle jejich názoru byli Íránci vázáni koncesí z roku 1933 a nemohli si přivlastnit soukromý majetek. Jakákoli dohoda by musela zaručit spravedlivou kompenzaci AIOC.²⁰ Íránci skutečně celou dobu zdůrazňovali, že jsou připraveni tuto kompenzaci zaplatit.²¹ Britové také obviňovali Íránce, zejména Mossadeka, z neúspěchu rozhovorů.²² Na druhou stranu si Íránci, přičemž Mossadeq byl nejhlasitější, mysleli, že Britové nespravedlivě vnutili prodloužení ropné dohody z roku 1933, a obvinili Brity z korupce íránského politického systému. Ve svém projevu ve Spojených státech

Národy v říjnu 1951, Mosaddek zaútočil na Brity a požadoval, aby

---

str. 163
¹⁸ M. Gasiorowski, „Státní převrat v Íránu v roce 1953“, *International Journal of Middle East Studies*, sv. 19, č. 3 (srpen 1987), s. 261 E.
¹⁹ Abrahamian, *Írán mezi dvěma revolucemi* (Princeton, 1983), s. 267 S. Marsh 'Anglo-americká surová diplomacie, 1951-53', *Contemporary British Historie*, s. 29–31 K.
²⁰ Pirouz, „Íránské znárodnění ropného průmyslu; Musaddiq v OSN a jeho „Jednání s Georgem McGheem“, *Srovnávací studie jižní Asie a Středního východu*, XX1 č. 1 a 2 (2001), s. 112. N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms,
²² „Právě teď docela dobrý obchod.“ *Anglo-íránská ropná společnost, „Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951“*, disertační práce, s. 36 a s. 52–56.

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Írán „obnovit svou ekonomickou nezávislost, dosáhnout sociální prosperity svého lidu a tím potvrdit svou politickou nezávislost“.²³ Kritizoval také AIOC za to,

že je vykořisťovatelským podnikem, který ztělesňoval britský imperialismus.

Společnost byla kritizována za to, že jen málo přispěla íránské ekonomice a jejím obyvatelům, což britská delegace důrazně zpochybňovala.

Pokud má být podpořeno íránské znárodnění aktiv AIOC, pak je třeba potvrdit íránská tvrzení o nespravedlivém rozdělení zisků z ropy, diskriminaci íránských zaměstnanců a nesprávném úředním postupu a zároveň považovat nabídku odškodnění za přiměřenou.

AIOC a rozdělení zisku

V období 1930-39 platby licenčních poplatků AIOC Íráncům výrazně převyšovaly platby společnosti Jeho Veličenstvu (HM)

Ministerstvo financí. Během tohoto devítiletého období zaplatila AIOC Íránu na daních a licenčních poplatcích přes 22 000 000 liber, ve srovnání s britskou daní z příjmu ve výši 8 749 000 liber a čistým ziskem 35 754 000 liber.²⁴ Íránská vláda se však začala znepokojovat, když se tyto poměry obrátily, jelikož produkce a zisky po druhé světové válce dramaticky vzrostly. V roce 1947 přinesly íránské operace společnosti britské vládě 14,8 milionu liber na daňových příjmech a íránské vládě 7,1 milionu liber na licenčních poplatcích, zatímco čistý zisk společnosti činil 18,56 milionu liber. Do roku 1950 se rozdíl mezi zisky Jeho Veličenstva a Íránu zvýšil na téměř 35 milionů liber, přičemž ministerstvo financí Jeho Veličenstva obdrželo 50,71 milionu liber a Íránci 16,03 milionu liber, zatímco čistý zisk vzrostl na 33,10 milionu liber.²⁵

Pokles íránské podílu na zisku je dále ilustrován, když se vezmou v úvahu íránské licenční poplatky jako procento ze zisku před zdaněním. V roce 1932 představovaly íránské licenční poplatky přibližně 37 procent zisku před zdaněním, zatímco v roce 1950 šlo Íráncům pouze 19,18 procenta zisku z operací AIOC v Íránu. Zbývajících 80,82 procenta, které v roce 1950 šlo britským zájmům, představovalo téměř 10% nárůst oproti předchozímu roku. (Mezi britské zájmy patřilo ministerstvo financí Spojeného království s 64,47 procenty a akcionáři AIOC s 16,35 procenty.)

²⁶ Sir Rodger Makins, zástupce náměstka ministra zahraničí

²³ K. Pirouz, „Íránská ropná nacionalizace“, Srovnávací studie jižní Asie a Blízký východ, s. 111

²⁴ N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951, disertační práce, s. 16 M. Elm, Ropa, moc a princip,

²⁵ s. 38. Čistý zisk se vypočítává po odečtení licenčních poplatků a daní. Některé údaje se mírně liší od níže uvedených zdrojů, ale obecné téma je stejné. M. Elm, Ropa, moc a princip, s.

38; J. Bamberg, Historie Britské ropné společnosti, sv. 2, s. 348 a s.

325; N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951, disertační práce, s. 36 a s. 16–

²⁶ 23 Tamtéž, s. 26 a s. 28

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Úřad očekával, že prohlášení společnosti z roku 1950 „způsobí rozruch“, jelikož hrubý zisk a daňový odpočet ve Spojeném království se mezi lety 1949 a 1950 více než zdvojnásobily, zatímco íránské licenční poplatky vzrostly pouze o 18,5 procenta.²⁷ Sir William Fraser, předseda AIOC, skutečně zdůraznil výhody koncese a zdůraznil své obavy z její revize, když prohlásil: „To poslední, co si společnost přeje, protože žádná nová koncese nemůže být pro společnost tak příznivá jako ta, která existuje nyní“.

^{28 let} Dlouhodobým trendem byl tedy klesající podíl Íránu a rostoucí podíl britských zájmů. Výnosy z rozšiřování produkce a rafinace společnosti v Íránu, jak zdůrazňuje Abdelrehim, stále více prospívaly Britům než Íráncům, a to jak v absolutním, tak relativním vyjádření.²⁹ To sloužilo k povzbuzení

Íránská nespokojenost a podnítila jejich touhu po lepších podmínkách.

Íránci také obvinili AIOC z používání účetních triků k podvádění. V roce 1948, během íránské vlády ztratila příjem.³⁰ jednání o změně dohody z roku 1933, byl Gilbert Gidel, renomovaný francouzský profesor mezinárodního práva, pověřen Íránci dokumentací AIOC.

podvody a oblasti, kde společnost neplnila své závazky. On poznamenal, že společnost použila odpisy k umělému snížení zisku s cílem snížit částku, která měla být vyplacena íránské vládě.

Gidel také poukázal na to, že íránské licenční poplatky v poměru k ceně vyvážené ropy klesly z 33 procent v roce 1933 na 9 procent v roce 1947.³¹ Íránci požadovali, aby společnost otevřela své účetní knihy a rozdělila zisky společnosti v poměru padesát na padesát, což by značně zvýšilo platby licenčních poplatků a byly to stejné podmínky, jaké společnost Standard Oil of New Jersey vyjednala s Venezuelanci.³² Požadavky na přístup k účtům AIOC znepokojily Brity, protože by to Íráncům umožnilo prozkoumat dohodu o rozdělení zisku, a tím podpořit svá tvrzení o nedoplatech. Společnost se proto obávala, že prověření účtů by mohlo zpochybnit britskou koncesní kontrolu nad ropou a snížit jejich podíl na zisku.

33

Íránci byli také nespokojeni s obrovskou částkou daní, kterou společnost platila státní pokladně jejího Veličenstva, a byli podrážděni tím, že firma platila tak málo v...

---

²⁷ Tamtéž; M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 108-109 N. Abdelrehim,
^{28 let} J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951, disertační práce, s. 17 Tamtéž, s. 23 S. Kinzer, Všichni šáhovi
²⁹ muži (New
³⁰ Jersey, 2003), s. 69 M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 53 K. Pirouz,
³¹ „Íránské znárodnění ropy“, Srovnávací studie
³² jižní Asie a...
Blízký východ, s. 113 K.
³³ Shafiee, „Petro-vzorec a jeho svět: výpočet zisků, práce a produkce“ při sestavování anglo-íránské ropy', Economy and Society, sv. 41, č. 4 (listopad 2012), s. 591

daně íránské vládě. Gidel se také domníval, že Írán by neměl podléhat britskému zdanění svého podílu na zisku. Jen v roce 1947 to činilo 2,5 milionu liber, zatímco AIOC ve stejném roce a v rámci svých daňových imunit zaplatila Íránu místo zdanění 308 000 liber.³⁴ Příjmy místo zdanění Íránce frustrovaly, protože to bylo ve srovnání s 14,8 miliony liber daní, které společnost odvedla britské vládě, nepatrné. Íránská daň ze zisků AIOC byla také pevně stanovena, zatímco Britové mohli a také výrazně zvýšili její daně. To znamenalo, že Írán byl vydán na milost a nemilost daňové politiky HMG, která zvyšováním daní a snižováním čistého zisku mohla snížit podíl vyplácený íránské vládě.

^{35 let} Íránci navíc museli snížit své příjmy kvůli legislativě HMG týkající se omezení dividend. To vedlo k tomu, že velká část íránského podílu na dividendách byla držena ve všeobecných rezervách společnosti.³⁶ AIOC také odolávala opakovaným íránským požadavkům na zadržení plynu, snížení plýtvání a výstavbu plynovodů do měst. Stručně řečeno, důkazy naznačují, že AIOC Íránce úmyslně podkopávala.

AIOC opakovaně zdůrazňovala nepravděpodobnost splnění íránských požadavků. Íránci odmítli doplňkovou dohodu AIOC o ropě z července 1949 a požadovali podíl na zisku v poměru padesát na padesát. V lednu 1950 George McGhee, americký ropný specialista a diplomat zapojený do jednání AIOC s Íránci, zdůraznil, že si myslí, že je načase, aby se společnost začala dělit o své obrovské zisky.³⁷ AIOC však Íráncům a Američanům opakovaně sdělovala, že doplňková dohoda je spravedlivá i štedrá. Společnost tvrdila, že doplňková dohoda poskytne Íránu vyšší zisky než koncese ve Venezuele. Jak však zdůrazňuje Mostafa Elm, nebyla to pravda.³⁸ Dohoda by Íránu přiznala 32 až 37,5 procenta celkového čistého zisku. Dokonce i Neville Gass, výkonný ředitel AIOC, se v roce 1951 britskému ministerstvu paliv přiznal k podvodům společnosti. Připustil, že čistý zisk Íránu z podílu na zisku v poměru padesát na padesát by činil 40 milionů liber,

místo 30 milionů liber udělených v rámci Dodatkové dohody.³⁹

AIOC a zástupci HMG odolali americkému tlaku na další ústupky a McGheemu řekli, že společnost nebude školit další Íránce na platové pozice, neotevře svou účetní knihu íránským auditorům a nenabídne Íránu více peněz za jeho ropu. Trvali na tom, že „ještě jeden halíř a společnost zkrachuje“ a že splnění íránských požadavků „nezůstane v pokladně nic“.⁴⁰ Tyto obavy se nepotvrdily.

³⁴ M. Elm, Olej, moc a princip, s. 37 Tamtéž.

^{35 let}
³⁶ Tamtéž, s. 53

³⁷ S. Kinzer, Všichni šáhovi muži, s. 87 M. Elm,

^{38 let}
³⁹ Ropa, moc a princip, s. 55 Tamtéž.

⁴⁰ Tamtéž, s. 61; S. Kinzer, Všichni šáhovi muži, s. 87-88

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Podle faktů, jak vyplývá ze zprávy amerického ministerstva zahraničí, byla AIOC „mimořádně ziskovou“ společností, která prodávala svou ropu za deset až třicetnásobek nákladů na výrobu produktu.⁴¹ Společnost také vstoupila do krize v extrémně silné finanční pozici s likvidními aktivy přesahujícími 100 milionů liber a prakticky žádným dluhem.⁴²

Poté, co ropné společnosti vyjednaly dohody o podílu na zisku v poměru padesát na padesát ve Venezuele a Saúdské Arábii, Dodatková dohoda Íránce nikdy nepřesvědčila. Když však AIOC konečně nabídla, že zváží...

V únoru 1951, i když příliš pozdě, Britové odmítli zahrnout do rozpočtu jakékoli zisky z dceřiných společností AIOC mimo Írán a zdůraznili, že tyto zisky nebyly dotovány z íránských příjmů. Jak však zdůrazňuje Elm, úředníci ministerstva zahraničí a financí připustili, že nemohou vyvrátit, že globální podnikání společnosti „bylo postaveno na íránské ropě“, protože „AIOC nezískala od roku 1923 žádné nové peníze“.⁴³ Celkový obraz je o firmě s mimořádně zdravým a ziskovým provozem v Íránu, která byla ochotna oklamat jak Američany, tak Íránce ve snaze prosadit výhodnou a nespravedlivou dohodu. Společnost zoufale chtěla...

udržet si kontrolu nad ropným průmyslem a zachovat si příležitosti k enormním ziskům a velmi neochotně přistupovat na íránské požadavky.

AIOC a diskriminace vůči Íránu

Íránci opakovaně tvrdili, že AIOC porušila svůj závazek podle dohody z roku 1933, který spočíval v poskytnutí lepších platů a více příležitostí k postupu, a zdůraznili, že společnost ne postavila školy, nemocnice a silnice, které slíbila. V říjnu 1951 však britský zástupce v OSN prohlásil, že AIOC významně přispěla íránské ekonomice.⁴⁴ Existují důkazy, jak zdůrazňuje Bamberg ve své oficiální historii AIOC, že se společnost zavázala ke svým sociálním závazkům v rámci dohody z roku 1933.⁴⁵ Podle komentářů předsedy AIOC Frasera z roku 1949 AIOC štedře investovala do vzdělávání, podporovala technické instituty a školy a poskytovala vzdělávací a školicí programy.⁴⁶ Nicméně, jak zdůrazňují Kinzer a Elm,

---

⁴¹ Tamtéž, s. 87

⁴² J. Bamberg, *British Petroleum a globální ropa, 1950–1975: Výzva Nacionalismus* (Cambridge, 2000), s. 38 N.

⁴³ Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ *Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951,*

⁴⁴ *Disertační práce*, s. 36 a s. 29; M. Elm, *Ropa, moc a princip*, s. 107 K. Pirouz, „Íránská ropná nacionalizace“, *Srovnávací studie jižní Asie a Blízký východ*, str. 111 J.

⁴⁵ Bamberg, *Historie Britské ropné společnosti*, sv. 2, str. 374–375 a str. 361–363

⁴⁶ N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ *Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951, disertační práce*, s. 42

Existuje mnoho důkazů, které naznačují, že AIOC neplnila své povinnosti, což následně podporovalo iránskou nespokojenost.⁴⁷ Například v listopadu 1950 byli mnozí členové britské vlády šokováni, když se od britského pracovního atašé v Teheránu dozvěděli, že většina pracovníků společnosti je ubytována v „chatkách z hliněných cihel, bez elektřiny, bez venkovního vodovodu a hygienických zařízení... jinými slovy, ve skutečných slumech“.⁴⁸ Britský ministr v Tel Avivu se také zabýval otázkou špatných pracovních podmínek a označil 60 000 pracovníků AIOC za „nejchudší tvory na zemi“.⁴⁹

Nelibost vůči AIOC byla dále podporována luxusními podmínkami, kterých se britské vedení a zaměstnanci těšili. Žili v oddělených komunitách se všemi typickými vymoženostmi vyšší britské třídy, jako jsou tenisové kurty, bazény a zahrady.⁵⁰ AIOC také oddělovala sociální zařízení, jak je patrné ze skutečnosti, že existovala nemocnice pro zaměstnance pro Evropany a nemocnice pro místní zaměstnance s horšími podmínkami. Důsledkem segregace, jak zdůrazňuje Bamberg, bylo vytvoření enklávových komunit v oblastech, kde AIOC působila.⁵¹ Také posílila nerovnoměrné rozdělení moci, podpořila hierarchie a podřídila iránské zájmy.⁵² AIOC se podobala „státu ve státě“, který se staral o potřeby cizinců a zároveň diskriminoval místní obyvatele.

⁵³ Jak zdůrazňují Abrahamian a Elm, toto myšlenkové dodalo větší váhu že se Británie chovala jako typická a vykořisťovatelská koloniální mocnost a dále podpořilo politické požadavky Íránců. Vzhledem k tomu nebylo překvapivé, že místní pracovní síla společnosti se stala tak podporovatelnou hnutí za znárodnění.

⁵⁴

Dalším důležitým bodem, který chtěli Íránci řešit v jednáních mezi lety 1947 a 1950, byla otázka iráнизace. Íránci požadovali lepší přístup místních obyvatel k platovým třídám a nahrazení zahraničních pracovníků v rámci AIOC Íránci. Gidelovo memorandum zdůraznilo, že AIOC nesplnila svůj slib zlepšit podmínky iránských pracovníků, a proto byli omezeni na nekvalifikovaná pracovní místa.⁵⁵

---

⁴⁷ S. Kinzer, Všichni šáhovi muži, s. 67; M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 103–104 Tamtéž.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ N. Abdelrehim, J. Maltby a S. Toms, „Společenská odpovědnost firem a „Korporátní kontrola: Anglo-iránská ropná společnost, 1933–1951“, Enterprise & Society, sv. 12, č. 4 (červenec 2011), s. 848. J. Bamberg, Historie Britské

⁵⁰ ropné společnosti, sv. 2, s. 519. N. Abdelrehim, „Znárodnění ropy a zveřejňování manažerských informací: Příklad...“

⁵¹ Anglo-iránská ropná společnost, 1933-1951, PhD (Univerzita v Yorku, 2010), s. 100 S. Marsh „Anglo-americká diplomacie v oblasti ropy: 1951-53“, Současná britská Historie, s. 29–31 E,

⁵² Abrahamian, „Povětný převrat v Íránu v roce 1953“, Věda a společnost, s. 186; M. Elm, Ropa, Moc a princip, str. 104 N.

⁵³ Abdelrehim, J. Maltby a S. Toms, „Společenská odpovědnost firem a

Přímá účast vzdělaných Íránců v provozních a manažerských pozicích byla společností kontrolována a omezována. V roce 1934 AIOC navrhla, že bude najímat řemeslníky a technický a obchodní personál z Íránců „do té míry, do jaké najde perské poddané, kteří disponují potřebnými kompetencemi a zkušenostmi“. „K tomu samozřejmě nikdy nedojde.“⁵⁶ V červnu 1950 Alan Leavett z ministerstva zahraničí stále sledoval stejný kurz a nebyl ochoten dbát amerických návrhů, že by se mohlo usnadnit urovnání, kdyby AIOC nabídla posílený program íránizace. Poznamenal, že by bylo „snadnější přesvědčit ministerstvo zahraničí, že jejich návrh byl vážně zváženo, kdybychom je mohli ujistit, že jsme o něm se společností diskutovali, než jsme jej odmítli“.⁵⁷

Společnost také požadovala, aby veškeré školení a výuka, s výjimkou nejnižších ročníků, probíhaly v angličtině, což dále omezovalo zapojení Íránu do ropného průmyslu.⁵⁸

Neschopnost AIOC zavést větší příležitosti pro místní obyvatele dokládá i skutečnost, že poměr neíránských zaměstnanců k íránským zaměstnancům se zvýšil ze 7 procent v roce 1939 na 10 procent v roce 1945. V tomto období se také zvýšil počet neíránských zaměstnanců s platem, zatímco počet íránských zaměstnanců s platem mírně klesl. Po roce 1945 došlo k mírnému poklesu počtu zahraničních pracovníků, ale AIOC byla odhodlána, aby se jednalo o omezený a aby snižování probíhalo krátkodobě.⁵⁹ Ernest Northcroft, hlavní zástupce AIOC v Teheránu, byl v červenci 1950 opatrný ohledně implementace íránských požadavků a argumentoval, že pokud by společnost měla založit své „činnosti na perské pracovní síle v míře, v jaké si (Razmara, íránský premiér) představoval, měli bychom (Británie) být vytlačeni z trhu“.⁶⁰ Stručně řečeno, AIOC se velmi zdráhala zvyšovat íránské zastoupení nebo investovat do íránského výcviku ze strachu, že by se Íránci mohli naučit řídit ropný průmysl bez britského zásahu.⁶¹ Jak zdůrazňují Abdelrehim a kol., AIOC a britská vláda byly odhodlány íránizaci odolat, protože představovala hrozbu pro kontrolu společnosti nad ropným průmyslem.⁶²

---

⁵⁶ „Korporátní kontrola: Anglo-íránská ropná společnost, 1933–1951“, Enterprise & Society, s. 848 K.

Shafiee, „Petro-
vzorec a jeho svět: výpočet zisků, práce a produkce“

⁵⁷ „Při sestavování anglo-íránské ropné společnosti“, Economy and Society, s. 596. S.

Marsh, „HMG, AIOC a anglo-íránská ropná krize“, Diplomacy and Statecraft, s. 157. Tamtéž.

⁵⁸

⁵⁹

N. Abdelrehim, J. Maltby a S. Toms, „Společenská odpovědnost firem a
„Korporátní kontrola: Anglo-íránská ropná společnost, 1933–1951“, Enterprise & Society, s. 840 a s.
845 Tamtéž, s. 840 Tamtéž, s.

⁶⁰

⁶¹

⁶²

Neochotou AIOC jednat s Íránci byl prostupován silný pocit vlastní nadřazenosti a neschopnosti Íránců. Fraser považoval Íránce za inherentně zkorumpované a britští úředníci otevřeně nařikali nad slabostí íránského charakteru.⁶³ Britští zaměstnanci společnosti se domnívali, že pokud by povolili větší íránskou účast, nikdo by nebyl schopen obsluhovat topení v kancelářích AIOC, natož provozovat ropný průmysl.

⁶⁴ Jak ukázal Elm, Fraser později uznal, že Íránci skutečně disponovali potřebnými dovednostmi k řízení ropného průmyslu, i když s menší efektivitou.⁶⁵ Celkové smýšlení mnoha britských vládních a firemních úředníků však bylo příznačné pro kolonialistické postoje, které vnímaly domorodé obyvatelstvo jako méněcenné a potřebující osvícený imperialismus. Britové
Úředníci často pohrdali íránským státem a nařikali nad absencí koloniální historie Íránu. Podle britského velvyslance v Teheránu, sira Francise Shepherdse, se Írán nemohl stát soběstačným bez vedení a zvrhl se v „dekadenci“, protože se nedokázal rozvíjet v rukou „civilizovaného národa“. Shepherd se domníval, že „Persie nepotřebuje ropný průmysl pro sebe (což nemůže), ale aby profitovala z technických schopností Západu“.⁶⁶ Britové svými rasistickými a zastaralými postoji pouze podnítili íránskou nevoli a podpořili myšlenku, že se Britové chovají jako sobečtí imperialisté, kteří se snaží podmanit si íránské aspirace.

Příliš málo, příliš pozdě

Dne 23. února 1951 Britové v reakci na íránské útoky a americký tlak informovali Íránce, že jsou ochotni zvážit dohodu o podílu na zisku v poměru padesát na padesát, ale ne pod hrozbou znárodnění.⁶⁷

Jednalo se o poslední zoufalý pokus zachránit něco z krize. Dean Acheson, ministr zahraničí USA, považoval za neuvěřitelné, že společnost okamžitě neuklidnila Íránce a ustoupila v drobných bodech, jako bylo jmenování Íránců do představenstva, otevření firemních účtů íránským auditorům a zvýšení počtu íránských zaměstnanců.⁶⁸ Potřeba rychlejší reakce vedení AIOC během krize byla o to naléhavější, že zprávy o připravované společnosti Arabian American Oil Company (ARAMCO) a její dohodě o podílu na zisku se saúdskou vládou dorazily do Teheránu v prosinci 1950.⁶⁹ Íránci si byli také plně vědomi koncesní dohody v

---

⁶³ S. Marsh „HMG, AIOC a anglo-íránská ropná krize“, *Diplomacy and Statecraft*, str. 153

⁶⁴ M. Elm, *Ropa, moc a princip*, str. 80 Tamtéž, str.

⁶⁵ 118 Wm. R.

⁶⁶ Louis, *Britské impérium na Blízkém východě 1945-1951* M. Elm *Ropa, moc a princip*, str. 78 Wm. R. Louis, *Britské impérium*

⁶⁸ na Blízkém východě 1945-1951, str. 657 S. Kinzer, *Všichni šáhovi muži*, str. 76

⁶⁹

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Venezuela, kde existovala dohoda fifty-fifty a ropná společnost byla povinna předložit venezuelské vládě své účetnictví k přezkoumání. Ve Venezuele měla Creole (dceřiná společnost Standard Oil), stejně jako íránská AIOC, zájmy jinde ve světě, ale přesto byla ochotna nechat si hostitelskou vládu auditovat své záznamy.

⁷⁰ Íránci se nikdy nespokojili s málem, což je o to neuvěřitelnější, že Britové tak pomalu vylepšovali nabízené podmínky.

Neschopnost AIOC reagovat na okolnosti rychleji je o to neomluvitelnější vzhledem k tomu, že McGhee varoval AIOC před blížící se dohodou s ARAMCO o několik měsíců dříve.⁷¹ Společnost si podle něj přivodila problémy sama tím, že byla „příliš rigidní a příliš pomalá na to, aby si uvědomila, že v Íránu vznikla nová situace, která vyžadovala nový přístup“.⁷²

Britský postoj, jak zdůrazňuje Kinzer, byl „příliš vzdálený realitě“.⁷³

Výstižně to shrnul teheránský manažer AIOC Ernest Northcroft, který v polovině ledna 1951 odmítavě reagoval a ministerstvu vnitra doporučil, aby hnutí za národ „nepřikládalo velký význam“.⁷⁴

I když nejvýše postavený íránský zaměstnanec společnosti koncem ledna varoval AIOC, že v Majlisu stále existuje dostatečná podpora pro ratifikaci Dodatkové dohody, pokud společnost zahrne podíl na zisku v poměru padesát na padesát a zkrátí její podmínky, byl ignorován jako nedůvěryhodný.⁷⁵ Když AIOC konečně učinila nabídku padesát na padesát, bylo příliš pozdě na to, aby se zastavilo Mosaddekovo populistické úsilí o znárodnění.

Otázka odškodnění

Když se v dubnu 1951 ujal moci, Mosaddek slíbil AIOC spravedlivou odměnu a vyzval britské zaměstnance, aby pracovali pro nový úřad, Národní íránskou ropnou společnost (NIOC).⁷⁶ Na jednáních s Američany

v New Yorku Mossadeq prohlásil, že je ochoten nabídnout kompenzaci na základě celkové tržní hodnoty akcií společnosti.

před znárodněním. Alternativně navrhl, aby kompenzace byla založena na nejvýhodnějším existujícím zákoně o znárodnění. Mosaddek se také dobrovolně přihlásil, že dřívější nákupy íránské ropy budou zaručeny, ropa bude Britům prodávána se slevou, aby se vyrovnaly případné nedostatky v kompenzaci, a že pokud si to kupující přejí, AIOC by mohla zastupovat třetí strany a dceřiné společnosti.⁷⁷ Hlavní podmínkou Mosaddeka však bylo, že

---

⁷⁰ M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 68 Tamtéž, s.

⁷¹ 85 S. Kinzer

⁷² Všichni šáhovi muži, s. 89 Tamtéž, s. 77

⁷³ S. Kinzer,

⁷⁴ Všichni šáhovi muži, s. 77–79; M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 74 Tamtéž, s. 76; S. Kinzer, Všichni

⁷⁵ šáhovi muži, s. 77–79 E. Abrahamian, „Převrat v Íránu v roce

⁷⁶ 1953“, Věda a společnost, s. 186; M. Elm, Ropa,

Moc a princip, s. 186–187 K. Pirouz,

⁷⁷ „Íránská ropná nacionalizace“, Srovnávací studie jižní Asie a

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

správní rada AIOC nesmí obsahovat žádné Brity a že Iránci budou vyškoleni k obsazení většiny pozic na všech úrovních ropného průmyslu. V červnu 1951 se vliv premiéra posílil, když iránské úřady prohledaly dům vedoucího kanceláře AIOC v Teheránu Richarda Seddona a našly mnoho usvědčujících spisů. Mosadek nyní měl důkazy o tom, že AIOC zasahovala do iránské politiky. Ovlivňovala senátory, poslance Majlisu a bývalé ministry vlády, zatímco ti, kteří se společnosti stavěli proti, byli tiše donuceni opustit své funkce.⁷⁸ Mosadek nebyl ochoten dovolit, aby jakákoli část provozu nebo řízení NIOC byla v britských rukou; ropa měla být iránská.

Britové zase trvali na tom, že jsou ochotni přijmout kompromis, zejména proto, že socialistická vláda v Británii znárodnila některá ze svých vlastních průmyslových odvětví.⁷⁹ Jak však zdůrazňuje Abrahamian, důvěrné britské memoranda to vyvracejí. Hlavní britský vyjednaváč s Iránci, lord Stokes, kabinetu řekl, že ačkoliv princip znárodnění může být přijat, AIOC si musí udržet kontrolu. Připustil, že by přijal „fasádu znárodnění, ale zároveň by si zachoval podstatu kontroly“.⁸⁰ Britové nebyli ochotni za žádných okolností

okolnosti, aby Írán měl konečné slovo o tom, kolik ropy bude produkovat a kde ji prodávat. Írán by mohl mít příliš velký vliv na světové ceny a poškodit zásadní součást britského hospodářského oživení, a zároveň existovaly obavy, že kompromisy by mohly podnítit nacionalistické požadavky jinde, například v Suez. V OSN britský zástupce zpochybnil iránské právo na znárodnění a prohlásil, že kompenzace nemůže být vyplacena, protože Írán nemůže řídit ropný průmysl, přestože Iránci jasně dali najevo, že budou vyhledávat služby kvalifikovaného technického personálu z jiných zemí.⁸¹ Britové nebyli naladěni na kompromis a nepřijali Mossadekovu nabídku kompenzací, ani nebyli ochotni přijmout kompromisní řešení, na kterém by vypracovali Američané, jako základ pro jednání. Místo toho Britové jednání zastavili v naději, že kolaps ropného průmyslu přinese Íránu novou a vstřícnější vládu.⁸²

Závěr

---

78 Blízký východ, s. 112–115 M.

Elm, Všíchni šáhovi muži, s. 96–97 Wm. R.

79 Louis, „Musaddiq a dilemata britského imperialismu“, in Musaddiq, Íránský nacionalismus a ropa, ed. J. Bill a WR Louis (Londýn, 1988), s. 238; E. Abrahamian, „Povětný převrat v Íránu v roce 1953“, Science & Society, s. 191; M. Elm, Ropa, Moc a princip, s. 186–187 K. Pirouz,

81 „Íránská ropná nacionalizace“, Srovnávací studie jižní Asie a Middle, s. 112 E.

82 Abrahamian, „Povětný převrat v Íránu v roce 1953“, Science & Society, s. 186; M. Elm, Ropa, Moc a princip, str. 190

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Britové byli zaslepeni svým odhodláním udržet si kontrolu nad íránským ropným průmyslem. AIOC poskytovala obrovské výnosy, jejichž dramatické snížení společnost nebyla připravena. Firma byla zároveň považována za klíčovou jak pro britskou ekonomickou obnovu, tak pro strategické cíle HMG. Toto odhodlání však znamenalo, že Britové nebyli schopni ocenit íránské obavy a uznat jejich požadavky na revizi podmínek ropné dohody.

Íránská obvinění proti AIOC ob stojí pod drobnohledem a ospravedlňují jejich požadavky během jednání. Existuje mnoho důkazů, které naznačují, že AIOC diskriminovala Íránce. Pracovní podmínky mnoha íránských pracovníků byly žalostné a společnost podporovala segregaci a zacházela se svými místními pracovníky odlišně od svých zahraničních zaměstnanců. Obraz bohatých odlehých britských vesnic uprostřed íránské chudoby vždycky živil nacionalistické požadavky. Spojení HMG s politikou společnosti spolu s historickými příklady britského vměšování se do íránské politiky dále posilovalo přesvědčení, že Britové jsou vykořisťovatelskou imperiální mocností, která musí být vystěhována. AIOC také nebyla ochotna podporovat jmenování místních obyvatel na pokročilé pozice ve společnosti. Společnost opakovaně ignorovala íránské požadavky na íránizaci a nesplnila své sliby o zlepšení podmínek íránských pracovníků, což obyčejným Íráncům nedalo jinou možnost než podpořit znárodňovací hnutí.

Rozdělení zisku AIOC bylo také nespravedlivé a nevyzpytatelné, zatímco neústupné odmítnutí společnosti rychle vylepšit Dodatkovou dohodu bylo nerozumné i krátkozraké. Odmítnutí AIOC změnit taktiku a její podpora ze strany HMG svědčí o tom, že společnost a britská vláda zoufale usilovaly o udržení výhod své výhradní kontroly nad íránským ropným průmyslem. Ropa byla životně důležitá jak pro akcionáře společnosti, tak pro politiku HMG. Společnost byla dokonce ochotna lhát o ziskových maržích a ignorovat precedenty v jiných ropných koncesích. Britové zoufale hledali sympatie Američanů.

a loajální Íránce v naději, že si společnost udrží své výhodné ujednání. Když si Britové konečně uvědomili, že se tak nestane, nabídka společnosti zahrnout do dohody podíl na zisku v poměru padesát na padesát přišla příliš pozdě. Rozsah íránské nelibosti nad přítomností AIOC v Íránu dosáhl bodu, odkud nebylo návratu, a nic jiného než znárodnění by íránský lid neuspokojilo.

Za daných okolností, jakkoli krátkodobých, bylo z etického hlediska znárodnění aktiv AIOC a íránské ropy oprávněné. Tím, že AIOC dramaticky nezlepšila pracovní podmínky Íránců, nesplnila své závazky vyplývající z dohody z roku 1933. Nekompromisní povaha AIOC spolu s neupřímností a chamtivostí společnosti znamenala, že alternativní řešení k znárodnění nebylo možné. USA vyjádřily vážné pochybnosti o právní opozici, kterou AIOC kladla,

Institut sedmi pilířů

Morální centy, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

řikajíc, že „žádná vláda si nemůže upřít suverénní právo znárodňovat průmysl na svém území“.83 Britský postoj podkopávat jednání a narušovat znárodňování je o to nerozumnější, že Clement Attlee, britský labouristický premiér, byl průkopníkem fáze znárodňování v Británii. Íránská ustanovení v jakékoli dohodě o odškodnění byla také spravedlivá, vzhledem k povaze minulého britského chování v Íránu. Mezinárodní právníci amerického ministerstva zahraničí skutečně shledali obtížným jít dál než jen za názor, že „porušení smlouvy zahrnuje vyplacení odškodnění“.84 S tím byli Íránci vždy ochotni souhlasit, což dále posilovalo práva Mossadeka na znárodňování.

* * *

---

⁸³ M. Elm, Ropa, moc a princip, s. 112
⁸⁴ Tamtéž, s. 112

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

Bibliografie

- E. Abrahamian, *Írán mezi dvěma revolucemi* (Princeton, 1983)
- E. Abrahamian, „Povražděný převrat v Íránu v roce 1953“, *Science & Society*, sv. 65, č. 2 (léto 2001), s. 182–215
- N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Účetnictví pro moc a kontrolu: Anglo-íránská ropná znárodnění v roce 1951“, *Critical Perspectives on Accounting*, 23 (2012), s. 595–607
- N. Abdelrehim, J. Maltby, S. Toms, „Právě teď docela dobrý obchod.“ *Anglo-íránská ropná společnost, Znárodnění ropy a manažerská reakce: 1951*, disertační práce (Univerzita v Yorku, 2010)
- N. Abdelrehim, J. Maltby a S. Toms, „Společenská odpovědnost firem a korporátní kontrola: Anglo-íránská ropná společnost, 1933–1951“, *Enterprise & Society*, sv. 12, č. 4 (červenec 2011), s. 824–864
- N. Abdelrehim, „Znárodnění ropy a zveřejňování manažerských informací: Případ anglo-íránské ropné společnosti, 1933–1951“, PhD (Univerzita v Yorku, 2010)
- A. Ansari, *Moderní Írán: Pahlavíjové a po nich* (Londýn, 2007)
- J. Bamberg, *British Petroleum a globální ropa, 1950-1975: Výzva nacionalismu* (Cambridge, 2000)
- J. Bamberg, *Historie Britské ropné společnosti, sv. 2, Anglo-íránská léta 1938-1954* (Cambridge, 1994)
- M. Elm, *Ropa, moc a principy, íránské znárodnění ropného průmyslu a jeho následky* (New York, 1992)
- M. Gasiorowski, „Státní převrat v Íránu v roce 1953“, *International Journal of Middle East Studies*, sv. 19, č. 3 (srpen 1987), s. 261–286
- S. Kinzer, *Všichni šáhovi muži* (New Jersey, 2003)
- Wm. R. Louis, „Musaddiq a dilemata britského imperialismu“, in *Musaddiq, íránský nacionalismus a ropa*, ed. J. Bill a WR Louis (Londýn, 1988)
- Wm. R. Louis, *Britské impérium na Blízkém východě 1945-1951 Arabský nacionalismus, Spojené státy a poválečný imperialismus* (Oxford, 1984)
- S. Marsh „Anglo-americká diplomacie v oblasti ropy: Nadnárodní ropa a íránská ropná krize, 1951–1953“, *Contemporary British History*, 21:1 (únor 2007), s. 25–53

Institut sedmi pilířů

Morální ceny, sv. 2, číslo 2, léto/podzim 2013

S. Marsh „HMG, AIOC a anglo-iránská ropná krize: Na obranu anglo-iránské ropné krize“, *Diplomacy and Statecraft*, 12:4 (říjen 2007), s. 143-174

M. Moaddel, „Státně zaměřené vs. třídně zaměřené perspektivy mezinárodní politiky: Případová studie účasti USA a Británie na puči proti premiérovi Mosaddekovi v Íránu v roce 1953“, *Studies in Comparative International Development*, sv. 24, č. 2 (léto 1989), s. 3-23

S. Onslow, „Bojové linie o Suez“: Abadánská krize v roce 1951 a vznik Suezské skupiny, *Contemporary British History*, 17:2 (květen 2008), s. 1-28

K. Pirouz, „Íránská ropná nacionalizace; Musaddiq v OSN a jeho jednání s Georgem McGheem“, *Srovnávací studie jižní Asie a Středního východu*, XX1 č. 1 a 2 (2001), s. 110-117

K. Shafiee, „Petro-vzorec a jeho svět: výpočet zisků, práce a produkce při těžbě anglo-iránské ropy“, *Economy and Society*, sv. 41, č. 4 (listopad 2012), s. 585-614